

որ անձրև ստանալու համար կատարուե-
լիք կրօնական զոհերը փոխանակ փու-
մանուկ ինքնակալին, Եւան-Շի-Քարի
ծեր կայսրը կատարէ:

Թրգմ. Հ. Մ. Թ. ՌԷՆԱԹ ՍԻՄՈՆԻ

GIUSEPPE PITRÉ

Ե Ի

« FOLK - LORE »

Յովսէփ Քիրէն իրաւամբ հիմնադիր կը
կոչուի ժողովրդոց հոգեբանութեան հե-
տազօտութեանց, ոչ միայն իտալիոյ մէջ,
այլ նաեւ բովանդակ Եւրոպիոյ մէջ: Կրնա-
ի Բալերմոյ 1842 Դեկտ. 23ին և հոն
վախճանեցաւ 74 տարեկան պատկառելի
հասակին մէջ Ապրիլի 12ին (1916): Կե-
րակուտի անդամ և Սաուցչապետ Համալ-
սարանի, աշխարհահամբա՝ իւր հանճա-
րեղ ուսումնասիրութեամբ, ունեցաւ ար-
ժանաւոր Թաղում մը, որ իւր փառաց
գագաթնակէտն եղաւ: Իւր ուսումնասէրի
ծանր կեանքին մէջ զուարթ ճառագայթ
մը սփռեց կատակերգական դէպք մը:

Յովսէփ Քիրէն, 1866-67ի ժանտա-
մահի սրածութեան միջոց, իբրեւ բժիշկ
այն անաւոր հիւանդութեամբ վարակեալ-
ներուն, և արժանացած էր յատուկ մե-
տալի՝ իբրեւ « արդիւնաւոր հասարակաց
առողջութեան»: Սակայն միայն բժշկու-
թեան մէջ չէր որ մետալի արժանացած
էր: Քիրէն իւր կոչումը կը զգար ուսմանց
մէջ և կը փափաքէր հասարակաց վարժա-
րաններու մէջ դասախօսութեան ասպա-
րէզը մտնել: Վերջապէս կրցաւ Բալեր-
մոյի նախակրթարանի ստորին դասերուն
ուսուցչութեան խեղճուկ ամբողջ մը զբա-
ւելի սակայն քիչ վերջ, ինչ հանդիպի...
այդ պաշտօնը առաւ ձեռքէն, իբրեւ անոր
« անկարող » համարելով զինքը, այն մի
և նոյն Պետական վարչութիւնը, որ իրեն

ասպետի շքանշան խաչ դրկած էր՝ ուս-
մանց մէջ իր վաստակած յատուկ արժա-
նեաց համար...

Քիրէն աղքատ էր: Նաւաստւոյ մը որ-
դի, հայրը Նոր-Օրէնանի մէջ գեղին ջերմէ
մեռած ըլլալով, Բալերմոյի մէջ խեղճու-
թեամբ կ'ապրէր իր մօրը հետ, զոր կը
պաշտէր: Շարունակեց իւր բժշկութիւնը
կատարել, սիրալիք խնամք տանելով մաւ-
նաւորապէս աղքատներու, և միանգամայն
զանոնք խնամած պահուն, անոնց խեղ-
ճուկ հիւղակներու մէջ կը հետազօտէր Սի-
կիլիոյ հին աւանդութիւնները, հին սովո-
րութիւնները և ժողովրդական երգերը,
որոնք արդիութեան հոսանքներէ դեռ ա-
նազարտ մնացած էին:

1862ին երեք բանախօսութիւններ հրա-
տարակեց առակներու վրայ: 1868ին հրա-
տարակեցաւ իր առաջին ցննական ու-
սումնասիրութիւնը « Սիկիլիոյ ժողովրդա-
կան երգերու վրայ »: Յաջորդ տարին
հրատարակեց « Օրդանդոյի Երկրին ժողո-
վրդական երգերը Սիկիլիոյ ժողովրդա-
կան երգերուն հետ համեմատուած »: Այն
ատենէն ի վեր սկսաւ առատահոս վազել
իր Սիկիլիոյ folk-loreի ուսումնասիրու-
թեանց հոսանքը, զորս կաթիլ առ կաթիլ
ժողոված էր, ամբողջ իւր կենաց ընթաց-
քին մէջ, ուսումնասէր գիտնականի համ-
բերատար ճշտութեամբ և կղզեցոյ կրօնա-
կան սիրով ու նախանձայնզօրութեամբ,
ջանալով (ինչպէս շատ ճիշտ կ'ըսէ M.
Zingarelli *Giornale d'Italia* յ մէջ)
իւր հայրենիք Սիկիլիոյ քաղաքակրթու-
թեան պատմութիւնը դասաւորել աշխար-
հիս պատմութեան մեծ հոսանքներու հետ:

Մինակը չէր, և ոչ ալ առաջինը, այս
ձեռնարկին մէջ: Արդէն ուրիշ Սիկիլիացի
մը, Leonardo Vigo, Աչիբէալէն, բա-
նաստեղծ, հնագէտ և պատմաբան, ծնած
1779ին, ժողովածոյ մը կազմած էր « Սի-
կիլիոյ ժողովրդական երգեր » ու, որոնք
գեղեցիկ հիւսուածք և ստեղծագործութիւնք
են այն ժողովրդեան, որ՝ Քիրէնի յետին հե-
տազօտութեանց համեմատ (թէպէտ վերջ-
նական ալ չըլլան թերեւ) ստեղծեց նաև

այն սրտագորով ճերթութիւնը որ Գասի-
նիի պարոնուսին կը կոչուի (Baronessa
di Carini), Պատմութիւնն է զժողով
հարսի մը զոր հայրը կը սպաննէ: Այն-
քան սրտայոյզ է և ցաւագին, որ անոր
հետ կարելի է միայն Տանդէի Ֆրանչես-
գան և Կէօթէի Ֆրատտին Մարկերիդան
համեմատել: այս վերջինս ալ հիմնուած
է ժողովրդական ասանդութեանց վրայ,
որոնք յաճախ աղբիւրն են մտածկոտ հան-
ճարներու գլուխ—գործոցներու:

Գերմանիան, երբ բոլորովին հիմա-
կուան հակառակ, մեծ էր գաղափարնե-
րով և փոքր՝ զէնքերով, զարթոյց ընդ-
հանուր ամէն կողմ ժողովրդական ասան-
դութեանց պաշտօնն ու հետազոտութիւնը:
Բանաստեղծ մը, Քրիստոնէութեան իմաս-
տասէրը, մարդկային զգացմանց փիլիսո-
փայն, որ այսօր թերեւ Գերմանիոյ մէջ
տարօրինակ մէկը պիտի համարուէր, հեռ-
չակաւորն Հերտէր, 1778էն ի վեր հրա-
տարակեց իրեն համբաւաւոր գիրքը, Ժո-
ղովուրդներու ձայներ (Stimmen der Völ-
ker), որուն մէջ թարգմանած և ամփո-
փած էր ամէն ժամանակաց ժողովրդական
երգերը: Իրեն գաղափարով, միակ գե-
րագանց բանաստեղծութիւնը ժողովրդա-
կան բանաստեղծութիւնն է, որովհետեւ
այս է միայն զուտ մարդկային և անկեղծ
զգացումը պարունակող: Իրմէ վերջ, կարգ
կարգ յաջորդեցին իւրաւու գերմանական
բանակներ՝ ժողովրդական երգեր, աւան-
դութիւններ, առասպելներ ժողովող ուսում-
նասէրներու: Ամենափայլուն սպայակոյ-
տը պատիւ ունէր իր մէջ ունենալու եր-
կու կրիմ եղբայրները, և Ուշլանդ ամի-
նագնիւ ճերթորը: Լուտտիկ Դիք ժողո-
վրդական ասանդութեան և բարեպաշտ
հաւատքին մէջ կը փնտռէր «սղայոց յա-
տուկ ուղղադատ զգացումը» որ աւագան
մը պիտի ըլլար վերստին զովացնելու
մարդկութիւնը, որ արիւնայեղ կը թա-
փուէր բռնակալաց բռնակալին, Նարո-
լէոնի պատահաւ: Երկու բարեկամներն
ալ՝ Առնիմ և Պրենդանոյ, իրենց ալ կ'ըն-
կըղծէին առասպելներու կապուտակ ալեաց

մէջ, և անտի կ'ելլային իրենց հետ բե-
րելով տրամներու, վէպերու և ճերթու-
թեանց մարգարիտները, մինչդեռ Շիլլեր
կը սիրահարուէր մեր Գաուլոյ կոծծի
թատերական առասպելներուն և անոնցմէ
բաղելով կը ստեղծէր իր Turandotը:
Մինչդեռ մարդկային գաղափարներու գեր-
մանացի մեծ ճերթորն, իւր Գերմանիոյ
վզին կը կախէր վննեական մարգարիտ-
ներու այդ քառամանեակը, Անգլիա, բուն
օրօրանը folk-lore բարբերաղղ բառին,
կը շարունակէր զովասանել Մարքիերս-
նը, որ զինքը շլացուցած էր խեղաթիւ-
րելով Սկովտական լիբանց բնակիչներու
երգերը, որոնք Ոստիան անունով մէկու
մը կ'ընծայուէին: Խտալիոյ մէջ սակայն
հին folk-loreի զարմանալի հրաշք մը
կը ծագէր: 1815ին, տասնութօթը տարե-
կան պատանեակ մը, Ճիագոմոյ Լէորար-
տի, կը շարադրէր գիրք մը, «Ճաշակ նախ-
նեաց ժողովրդական սխալներու» (Sag-
gio sopra gli errori popolari degli
antichi) անունով, որուն վրայ կը զմայ-
լէր Սէնդ — Պէօլ, և իրմէ աւելի ալ կը
սքանչանան այժմեան գիտնականք:

Որովհետեւ գրագիտութեան մէջ անցած
էր այլ ևս արքայական զղամիդներու ժա-
մանակը և Մանտոնի իր անմահ գլուխ
գործոց երկասիրութեան զխաւոր դերա-
կատարներու պատուոյն կ'ամբառնար եր-
կու գիւղացիներ, ժողովուրդը յաղթական
կը բարձրանար նաեւ գրականութեան և
գեղարուեստի մէջ:

Պէտք չէ մոռնալ որ Բիդլէէն առաջ,
որ այնքան մեծ արդիւնք ունեցաւ, հա-
մատ մարքեցի մը, Օրէսդէ Մարքուալի,
Ֆապրիանոյէն, 1855ին ճննովայի մէջ
կը հրատարակէր «Ումպրեան, Լիկու-
րեան, Քիչենեան, Քիէմոնդեան և Լատին
ժողովրդական անտիպ երգեր» (Canti
popolari inediti umbri, liguri, pi-
ceni, piemontesi, latini) զորս ինքը
ժողոված ու լուսարանած էր: Նաեւ թու-
մագէոյ որուն հոգին բովանդակ դէպի ժո-
ղովուրդը սեւեռած էր, պաշտեց ժողովու-
րեան երգերը և զանոնք հաւաքեց: Գոս-

դանդինոյ Նիկրա, Դավուռի աշակերտը, բրաբրիոններու արժանացաւ նաև իւր Բիէ-մոնդեան «ժողովրդական երգեր»ով (Canti popolari)։ Այս ասպարէզի մէջ միշտ վարժապետ մնաց նաև Ալէսսանտրոյ տ'Անգոնա։ Խալիոյ մէջ հռչակաւոր եղան նոյնպէս Տալ Մէտիզոյ, Պենոնի, Տէ Նիկոյ, Տէլֆինոյ Օոսի, Տէ Կուպեռնադիս և այլք, որոնց շարքը շատ երկայն է, և Բիդրէն անոնց ամենուն դասապետը կը համարուի։ Իրեն կը պարտին խալական մատենագրութիւնը և ընդհանուր ազգագրութեան ուսումնասիրութիւնը անսպառելի զանձ մը «Մատենադարան Սիկիլիանո աւանդութեանց» (Biblioteca delle tradizioni siciliane) հրատարակութիւնը, քսանհինգ հատորներէ բաղկացած։ Նա էր որ հիմնեց 1880ին «Դիւան ժողովրդական աւանդութեանց» (Archivio per le tradizioni popolari) պարբերական հրատարակութիւնը, որ զօրաղգար տպարանին սնանկանալովը զարեցաւ, յետ երեսուն տարի փայլուն ըրջան մը բոլորելու, 1910ին։ Սակայն Բիդրէին ամենամեծ արդիւնքը հաւաքումներ ընելու մէջ չէր, ուրիշ շատեր իր նման հաւաքած էին ժողովրդական՝ երգերն ու աւանդութիւնները, այլ իրեն միայն սեպհական է ամենէն առաջ այդ երգերու և աւանդութեանց մէջ զանազան ժողովրդոց, և մի և նոյն ժողովրդեան՝ զանազան ժամանակի շրջաններու մէջ, ունեցած հոգին ըմբռնելը՝ ժողովրդական հոգեբանութեան ուսումնասիրութիւն և հետազոտութիւն մ'եղաւ իւր պարագմունքը և ոչ թէ սոսկ ազգագրական հաւաքում մը։ Այլոց ըրածը լոկ աստղծ պատրաստել էր, իսկ ինքը այդ հաւաքուած նիւթերով յօրինեց ճարտարահիւս կոթողը՝ ազգերու հոգւոյ ըզգացմանց, և գծեց անոնց անկեղծ ցոլացմանց պատկերը, իւրաքանչիւրին ներքին ալոյց մէջ թափանցելով և զանոց համատեղելով իրարու հետ։ Այս համեմատութիւնն առաջ եկաւ իւրաքանչիւր ժողովրդին ճազաքակրթութեան և զարգացման ճշգրիտ ծանօթութիւնը։

Բիդրէի երկրորդ մեծագոյն արդիւնքն է նաև Սիկիլիոյ Ազգագրական Թանգարանը, Բալերմոյի մէջ, զոր գրեթէ միայնակ հիմնեց ու ճոխացուց իր անխնջ հետազոտութիւններով և մանր պրպտումներով։ Այսօր ազգագրական Թանգարաններու մէջ այդ կը գրաւէ առաջնակարգի դիրք մը։

Աւելորդ է մի առ մի համբել իւր հեղինակութիւնը, բոլոր իւր կենաց մէջ մինչև իւր վերջին օրերը, մանաւանդ վերջին տարիներու մէջ, բազմաթիւ ձախողութեանց ներքեւ ճնշուած, միշտ յարատեւ և անխնջ համբերատար աշխատող մ'եղաւ այս ոսկեղէն մարդը։ Երբ մարդ իւր տունն երթար, կրօնական պատկառանք ու յարգութիւն մը կը զգար տեանելով այն ծերունին որ կարծես չէր յիշեր բնակատարած այնքան բազմաթիւ և թանկագին երկասիրութիւնքը, և գրեթէ միշտ նոր երկասիրութիւն մ'ալ սկսելու վրայ էր։

Մեասինայի աղետալից երկրաշարժին մէջ կորսնցուց իւր ամենասիրելի մէկ դուստրը։ Այն օրուանէ ի վեր Բիդրէի սիրտը անդարմանելի ցաւով մը խոցուեցաւ և զինքը մեղմով մահուան դուռն հասուց։

Հ. Յ. ԱԻԳԵՐ

ՄՆՆԴԱՌՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՒՐ ՎԱՆՈՆՆԵՐԸ

Տըքթ. Նօէլ Բադոն, Կլազգովի համալսարանի բնախօսութեան ուսուցչապետը Chamber's Journal-ի մարտի (1916) պրակին մէջ կը գրէ, որ սնունդն է որ կը ներկայացնէ մեր աշխատելու կարողութեան միակ աղբիւրը։ — Ասոր համարիչ փաստ մը կու տայ դիտելը անհատ մը որ ենթարկուած է երկար անստաղտութեան, Կը յիշուին շատ դէպքեր անձերու՝ որոնք որ և է կերակրէ զգու-